

A (JOG)ÁLLAMI BÜNTETŐHATALOM – RENDSZER, KORLÁTOK, GARANCIÁK

Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvényt a különféle politikai erők, az állampárt és az „ellenzék” kölcsönösen kialakított konszenzusának eredményeként 1989. október 23. napján hirdették ki, s ezzel jogi értelemben megtörtént a rendszerváltás. A hivatkozott jogi norma tartalmilag mindenképpen új Alkotmánynak tekintendő, függetlenül attól, hogy az alkotmány-törvény megtartotta eredeti számozását, azaz aligha tartható a „sztálinista alkotmány” megjelölés, az legfeljebb politikai színezetű bonmot.

Az 1989. évi XXXI. törvény módosítása folytán kimondatott, hogy az államforma megváltozott, miután „Magyarország: köztársaság” (1. §), valamint az is, hogy jogállam teremtődött, mivel „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek” [2. § (1) bekezdés].

Az Alkotmány módosításáról szóló 1990. évi XL. törvény az Alkotmány 2. § (1) bekezdését 1990. június 25. napjától hatályosan azzal redukálta, hogy „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam”, tehát elhagyta az „amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek” szövegrészt. Az Alkotmány hivatkozott 2. §-ának (1) bekezdését röviden a jogállami klauzula gyanánt emlegetjük, amelynek hangsúlyosan normatív tartalma van. A hatályos klauzula bármely megközelítésű elemzése megegyezik abban, hogy a jogállamiság konkrét alkotmányos mérce, a jogállam az Alkotmánnyal összhangba hozott és azzal összhangban tartott jogrendszer. A proletárdiktatúrával, egyszersmind az azt jellemző egységes hatalom elvével való szakítást felváltotta a hatalom megosztásának elvére történő áttérés. A hatalom, pontosabban az államhatalom megosztásáról annak idején számosan kifejtették a véleményüket.

A természetjogi-szerződéselméleti megközelítéssel operálva a XVII. században John Locke szerint – leegyszerűsítve – a politikai közösség életük, szabadságuk és vagyonuk védelméért cserébe társadalmi szerződéssel természetes jogainak egy részét a kormányzatra ruházza át, a kormányzat egyoldalú kötelezettségeket vállal, melyek teljesítésének elmulasztása esetén a politikai közösségnek jogában áll lecserélni a hatalom gyakorlóit. Szerinte szükség van egy olyan szervre is, amely folyamatosan biztosítja és ellenőrzi a törvények végrehajtását: így elkülönül az elsőrendű törvényhozói és az igazságszolgáltatást is magában foglaló végrehajtó hatalom.

Charles-Louis de Secondat Montesquieu francia felvilágosodás kori filozófus főműve¹ szerint a hatalom elfajulhat, elfajulásának csakis hatalom szabhat határt, így a túlsúlyra jutó kormányzás hatalmát is mérsékelni kell, s a mérséklés garanciáját a törvények uralma adja. Három államhatalmi ágot különböztetett meg: a parlament által gyakorolt törvényhozói, a kormányzat által gyakorolt végrehajtói és a bíróság által gyakorolt igazságszolgáltatási hatalmat. A hatalmat úgy kell megosztani, hogy egyik ág se kerekedhessen a másik fölé, azoknak ki kell egyensúlyozniuk egymást, mert a nem megfelelő szétválasztás miatti összefolyás zsarnoksághoz vezet. Montesquieu klasszikus felosztása vált később uralkodóvá, azzal, hogy a modern demokráciák többségében az államhatalmi ágak éles elválasztásával szemben a fékek és egyensúlyok bonyolult rendszerére, az egyes hatalmi ágak kölcsönös ellenőrzésére-ellenőrzöttségére helyeződött át a hangsúly.

---

¹ A törvények szelleméről (1748.)

Hatályos Alkotmányunk ugyan sem a praeambulumban, sem egyebekben kifejezetten nem fogalmazza meg a hatalom megosztásának az elvét, azonban kétség sem férhet hozzá, hogy mégis ez szabályozásának az alapja. Ezzel a kérdéssel több alkotmánybíróági határozat is foglalkozik.

Először az igazságügy-miniszter bíróságokkal kapcsolatos jogosítványaival foglalkozó 53/1991. (X. 31.) AB határozat utal arra, hogy a bírói hatalom a magyar parlamenti demokráciában is elválk a törvényhozó és a végrehajtó hatalomtól. A bírák és a bírósági vezetők kinevezését taglaló 38/1993. (VI. 11.) AB határozat már egyenesen a hatalmi ágak elválasztásának elvére épülőnek tekinti az Alkotmányt. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jogkörével kapcsolatos 7/2001. (III. 14.) AB határozat szerint az Alkotmány a közhatalommal rendelkező állami szervek feladatkörét a hatalommegosztás alkotmányos követelményének szem előtt tartásával határozza meg. A büntetőeljárás funkciómegosztás alkotmányossági kérdéseit vizsgáló 14/2002. (III. 20.) AB határozat pedig azt fogalmazza meg, hogy az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében meghatározott jogállamiság egyik alkotó eleme a hatalommegosztás alkotmányi elve.

A helyi népszavazással és népi kezdeményezéssel foglalkozó határozat szerint „A jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a tevékenységüket”.² Ezen AB határozat értelmében az állam is köteles betartani törvényeit és egyéb jogszabályait, és bár közhatalmi erejével ezeket ugyan megváltoztathatja, de hatályuk alatt az előre meghatározottakhoz kötve van. A jogi keretek tiszteletben tartásának követelménye nemcsak az Alkotmány betartására vonatkozik, hanem bármely jogi norma szintjén meghatározza az állam és a jog kapcsolatát, ezen túlmenően a formális jogállam követelménye az ítélkezési gyakorlat alapját is képezi.

Hasonló tartalmat hordoz a törvényességi óvás jogintézményét megsemmisítő határozat³; az Alkotmánybírósról szóló törvény 43. §-a megsemmisítésének megállapítására és megsemmisítésére vonatkozó indítványt elutasító 10/1992. (II. 25.) AB határozat is. Az Alkotmánybírósról szóló törvény rámutat arra, hogy az Alkotmány a jogállamiságot a Köztársaság alapértékévé nyilvánította. A jogállamiság alapértékét az alaptörvény rendelkezései részletezik, ugyanakkor nem töltik ki teljes egészében annak tartalmát. A jogállamiság elve nem kiegészítő, másodlagos szabály, s nem pusztán deklaráció, hanem önálló alkotmányjogi norma, aminek sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét. Az Alkotmánybírósról szóló törvény gyakorlatában a jogbiztonság szorosan a jogállamiság alkotmányjogi elvéhez kapcsolódik. A jogbiztonság – az Alkotmánybírósról szóló törvény értelmezésében – az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei, és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára is előre láthatóak legyenek.

Vizsgálódásunkat a büntetőjog területére szűkítve ezt az alábbiak szerint közelíthetjük meg: az állam büntető hatalma közhatalmi jogosítvány, az állami büntető igény érvényesítése az állam erre rendelt szerveinek joga és a vonatkozó eljárási rendelkezésekkel – mint hivatalból való eljárás etc. – összhangban álló kötelezettsége. A büntető hatalom gyakorlása körében az állam maga határozza meg a büntetendő cselekményeket, és azok jogkövetkezményeit, a felelősségre vonás eljárási, működési szabályait, valamint a büntetések/intézkedések végrehajtását.

A jog uralma alá rendelt államunkban a mindenkben alaptörvénnyé tett, e ezzel mindenkben normatív tartalommal bíró Alkotmány és a büntetőjog viszonyrendszerét meghatározó „*alkotmányos büntetőjog*” fogalma a jogállam-értelmezés egyik alaphatározatának tekintett ún. első elvülési döntésben – „Az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről” szóló, az Országgyűlés 1991. november 4-i ülésén elfogadott, de még

² 56/1991. (XI. 8.) AB határozat

³ 9/1992. (I. 30.) AB határozat

ki nem hirdetett törvény alkotmányellenességét megállapító – 11/1992. (III. 5.) AB határozatban jelent meg. Az AB határozat rendelkező része szerint a törvény sérti az alkotmányos büntetőjognak azt a követelményét, hogy a bűncselekmények büntethetőségének elévülésére - beleértve az elévülés félbeszakítását és nyugvását is - az elkövetéskor hatályos törvényt kell alkalmazni, kivéve, ha az elévülés időszakában az elkövetőre nézve kedvezőbb szabályok léptek hatályba. A témánk szempontjából – talán a két előadói (Sólyom László és Szabó András) előkészítésben formálisan is megmutató – kiemelkedő jelentőségű AB határozat indokolása messze mutató. Tekintsük át az AB határozat alapvetéseit:

A jogállam azáltal valósul meg, hogy az Alkotmány valóban és feltétlenül hatályosul. Ez a jog uralma, ezzel lesz az Alkotmány valóságossá. A rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe. A régi jog továbbra is hatályban maradt. Érvényességét tekintve nincs különbség az „alkotmány előtti és utáni” jog között, keletkezési idejétől függetlenül minden hatályos jogszabálynak az új Alkotmánynak kell megfelelnie. Az alkotmányossági vizsgálatban sincs a jognak két rétege, és nincs kétféle mérce sem.

A jogállam alapvető eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság elvéből főszabályként az következik, hogy lezárt jogviszonyokat sem jogszabállyal, sem jogszabály hatályon kívül helyezésével - származzék ez akár a jogalkotótól, akár az Alkotmánybíróságtól - nem lehet alkotmányosan megváltoztatni. Kivétel ez alól az elv alól csak akkor engedhető meg, ha azt a jogbiztonsággal konkuráló más alkotmányos elv elkerülhetetlenné teszi, és ezzel nem okoz céljához képest aránytalan sérelmet. Ilyen kivétel például a jogerősen lezárt büntetőeljárások felülvizsgálata az elítélt javára, ha az eljárás később alkotmányellenessé nyilvánított jogszabály alapján folyt. Ezt az alkotmányos büntetőjog követeli meg. A jogviszonyok igazságtalan eredménye viszont önmagában nem érv a jogbiztonsággal szemben. Jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani. Büntetőjogi garanciák alóli kivétel fogalmilag is csak a garanciák nyílt félretételével lenne lehetséges, ezt azonban a jogállam elve kizárja.

Az előbbiekből következően az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek találta 1. a már elévült bűncselekmények újból büntethetővé tételét, 2. a még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének meghosszabbítását, 3. a még el nem évült bűncselekmények elévülésének törvénnyel való félbeszakítását, 4. a nyugvási vagy félbeszakítási oknak visszaható hatályú törvénnyel való megállapítását, 5. az elévülés szempontjából azt a megkülönböztetést, hogy az állam politikai vagy pedig egyéb okból nem érvényesítette büntető igényét etc.

A büntethetőség elévülését ismét elkezdődni rendelő törvény az állam büntető hatalmának korlátait törli át; olyan garanciális jogokat, amelyeket az Alkotmány 8. § (4) bekezdése akkor sem enged korlátozni, amikor más alapvető jogok alkotmányosan felfüggeszthetők vagy korlátozhatók. Itt az Alkotmánybíróság arra utal, hogy az Alkotmány 8. §-ának (4) bekezdése még rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem engedi meg a büntetőjogbeli alapvető jogok gyakorlásának a felfüggesztését vagy korlátozását, ugyanis ezek nem szerepelnek a felfüggeszthető vagy korlátozható jogok taxatív felsorolásában.

Tehát az Alkotmánybíróság az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdésébe foglalt jogállami klauzulát az Alkotmány 8. §-ának (4) bekezdésével veti össze, s abban találja meg az állam büntető hatalmának a korlátját.

Az alkotmányos büntetőjog alapintézményei legtöbb esetben fogalmilag sem relativizálhatóak, s nem képzelhető el velük szemben mérlegelhető más alkotmányos jog vagy feladat. A jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek: a büntetőhatalom gyakorlásának alapja jogállamban kizárólag az alkotmányos büntetőjog lehet. A büntető törvénynek is alkotmányosnak kell lennie, az alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat. A jogállam jogrendje senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat, ezek ugyanis alapjogként mindenkit megilletnek.

Vagyis: a jogállam alkotmányos büntetőjogot követel, melynek alapintézményei, mint jogállami garanciák mindenkit megillető alapjogok, azokkal szemben nincs mérlegelhető más alkotmányos jog vagy

feladat, sőt gyakorlásuk még rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem függeszthetők fel vagy korlátozhatóak.

Alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem lehet korlátlan büntető hatalma. Mégpedig azért nem, mert maga a közhatalom sem korlátlan. Az alkotmányos alapjogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába.

Az Alkotmány 8. § (1) és (2) bekezdése a büntetőjoggal szembeni alkotmányossági követelményekre is irányadó szabály. Eszerint a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége. Az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint alapjog és szabadság tartalma törvénnyel csak más alapjog, vagy alkotmányos érték védelme érdekében elkerülhetetlen esetben, a szükséges mértékben és arányos módon korlátozható.

A büntetőjog tilalmi és előírásai, különösen pedig a büntetések mind alapjogot vagy alkotmányosan védett jogot és értéket érintenek. A törvénnyel történő elkerülhetetlen, szükséges és arányos korlátozás az alapja és alkotmányos értelme a büntetőjogi büntetés (büntetőjogi beavatkozás) olyan magyarázatának, hogy az végső eszköz a jogkövetkezmények között.

Mindezeket összevetve: a jogrendszer egészének szankciós zárkövét képező, azaz ultima ratio jelleggel bíró büntetőjogbeli alapjogok és érintett szabadságok csak törvénnyel, más alapjog, vagy alkotmányos érték védelme érdekében elkerülhetetlen esetben, a szükséges mértékben és arányos módon korlátozhatóak.

Már érintettük, hogy a jogállami kritériumok sorában a hatalmi ágak szétválasztása, mint alapelv is szerepel. Ennek értelmében a jogi feltételrendszer meghatározása a törvényhozói, az igazságszolgáltatás gyakorlása a bírói, míg a döntések végrehajtása a végrehajtói hatalom feladata.

Csak érintőlegesen említendő, miszerint az ügyészséget a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás szervei közé soroljuk, sajátos jogosítványaiból folyóan azonban a büntetőeljárást a vádemeléssel nemcsak előreviheti, hanem ha úgy tetszik negatív igazságszolgáltatást is gyakorolhat, amikor már a feljelentés elutasításával vagy a nyomozás megszüntetésével akár gátját is vetheti a büntetőeljárásnak. Az ügyészi vádmonopóliummal szemben a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikkkel már bevezetett, majd kiiktatott pótmagánvád jogintézményének a jogrendszerünkbe való reintegrációja fogható fel és a magánvád szolgál részbeni ellensúlyként.

A büntetőhatalom gyakorlása a fentiek szerint tehát megosztott. Az alkotmányosság követelményeinek megőrzése felett valamennyi hatalmi ágat érintően az Alkotmánybíróság őrökdi, általánosítással korlátként a szükségesség és arányosság elvén nyugvó tesztet alkalmazva, s megkövetelve a garanciák betartásának kötelezettségét.

E helyütt ugyancsak érintőlegesen említendő, hogy az Alkotmánybíróság bizonyos aktivitást mutatva kiterjesztette a hatáskörét a Legfelsőbb Bíróság által hozott, és a bíróságokra kötelező jogegységi határozatokra.⁴ Az aktivitáson az értendő, hogy ezt a hatáskört az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény kifejezetten nem fogalmazza meg, ugyanakkor az Alkotmánybíróság azzal a megfontolással élt, hogy a jogegységi határozat quasi normaként funkcionál és ezért utólagos normakontrollt gyakorolhat felette.⁵

Visszatérve a 11/1992. (III. 5.) AB határozatra: kifejtette, hogy a liberális, demokratikus állam büntetőjogi rendszere – a klasszikus büntetőjog – a nullum crimen és a nulla poena sine lege elvét úgy kezelte, mint

⁴ Alkotmány 47. § (2) bekezdés, a bíróságok szervezetről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 25. § c) pont].

⁵ Lásd: 42/2005. (XI. 14.) AB határozat a 2004. BJE büntető jogegységi határozat és a 23/2009. (III. 6.) AB határozat a 4/2007. KPJE jogegységi határozat alkotmányellenesség nyilvánításáról és megsemmisítéséről.

az államot terhelő közjogi (alkotmányos) kötelezettséget: büntetőhatalma gyakorlásának feltételeit törvényben előre kell rögzítenie. Az Alkotmánybíróság ezeket az elveket a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve alapján értelmezi. Ezek nem egyszerűen azt jelentik ki, hogy a bűncselekményt törvényben kell tiltani, és törvényben kell büntetéssel fenyegetni, hanem általában azt követelik meg, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek és megbüntetésnek kell törvényesnek és törvényen alapulónak lennie.

Ugyanazt teszik tehát, mint amit az Alkotmányunk 57. §-ának (4) bekezdése előír, nemcsak arról van szó, hogy az állam törvényben tiltja a bűncselekmények elkövetését és törvényben büntetéssel fenyegeti az elkövetőt, hanem az egyén ahhoz való jogáról van szó, hogy csakis törvényesen ítélik el (nyilvánítsák bűnössé) és büntetését is törvényesen szabják ki (sújtás büntetéssel).

Alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem értéket véd és maga is értékeket hordoz: az alkotmányos büntetőjogi elveket és garanciákat. A büntetőjog a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja és egyúttal az egyéni jogok védelmének szabadságlevelé is.

A nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege alkotmányos alapelvek, amelyeknek számos büntetőjogi szabály adja meg jogszerű tartalmát. Ilyen szabály a bűncselekmény fogalomnak a Büntető Törvénykönyvben adott meghatározása, a büntetés és a büntetési rendszer törvényes fogalmai. A bűncselekmény fogalom ugyanúgy, mint a büntetés fogalma, az egyén büntetőjogi felelőssége és felelősségre vonása szempontjából döntő. Az egyén alkotmányos szabadságát, emberi jogait nem csak a büntetőjog különös részének tényállásai és büntetési tételei érintik, hanem alapvetően a büntetőjogi felelősség, a büntetéskiszabás és a büntethetőség összefüggő zárt szabályrendszere. A büntetőjogi felelősség minden szabályának módosulása, alapvetően és közvetlenül érinti az egyéni szabadságot és az egyén alkotmányos helyzetét. Az elévülési szabályok is csak úgy módosíthatók, ha azok az alkotmányos büntetőjogi felelősség alapintézményével összhangban maradnak.

A bűncselekmény fogalmával kapcsolatosan utalunk rá, hogy az Alkotmánybíróság által támasztott követelménynek nem látszik megfelelni az a törekvés, ami a Büntető Törvénykönyv Általános Részének újraszabályozási tervezeteiben sokáig megjelent, a tervezetek ugyanis a társadalomra veszélyesség kiiktatásával formális bűncselekmény-fogalmat kívántak adni, amit később a jogellenességre cseréltek, majd az átfogó szabályozás eltűnt a süllyesztőben, s lett belőle egy redukált módosító javaslat, ami már nem foglalkozott ezzel a kérdéssel (sem).

Összegezve: a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvei a büntetőjogi legalitás alkotmányos elvének részei, de nem egyedüli kritériumai a büntetőjogi felelősségre vonás alkotmányosságának.

A büntetőjog legalitásának alkotmányos elve az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a következőket jelenti:

1. Törvény és ne alacsonyabb szintű jogforrás határozza meg a büntetendő cselekményeket és azok büntetését.
2. A bűncselekménnyé nyilvánításnak és büntetéssel fenyegetésnek szükségesnek, arányosnak és végső soron igénybevettnek kell lennie.
3. A bűnössé nyilvánítást (elítélést) csak bíróság végezheti, mégpedig a büntetőjogi felelősség határozatban történő megállapításával. Megjegyzendő azonban, hogy ezt az elvet áttöri az ügyész megrovást alkalmazható jogköre, mégha azt formálisan nem is kíséri bűnössé nyilvánítás.
4. Csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni (bűnösnek nyilvánítani) és megbüntetni (büntetéssel sújtani).

Ennek korrekcióját képezi a Btk. 2. § második mondata, miszerint az új törvényt kell alkalmazni, ha a cselekmény elbírálásakor hatályban levő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el. Ez azonban éppen a jogállamiság követelményéből fakad, mert nem esik az elkövető terhére.

Az alkotmányos büntetőjog kincsestárát adó 11/1992. (III. 5.) AB határozat kiemeli, hogy a büntető jogszabályok alkotmányosságát nem csupán az Alkotmányban kifejezetten szereplő büntetőjogi garanciákkal kell mérni. A büntetőjogra számos más alapelv és alapjog is irányadó. Így az objektív büntetőjogi felelősségre nincs külön tiltó szabály az Alkotmányban, az emberi méltósághoz való jogból mégis az következik, hogy alkotmányosan csak a bűnös elkövetőt lehet megbüntetni.

Az ilyen egyértelműséggel megfogalmazott *objektív büntetőjogi felelősség tilalma megkockáztathatóvá teszi, hogy az Alkotmánybíróság nem üdvözölheti a ténylegesen ún. kriminális szabálysértéseket objektív felelősség alapján elbírálni rendelő jogszabályokat.*

A jogállam tartalmát adó alkotmányos elv az is, hogy az állam büntető hatalmának törvényben meghatározott határai és feltételei nem változtathatók meg annak terhére, akinek a cselekményét büntetőjogilag megítélik. Sem a büntetőpolitika változása, sem az eljáró hatóságok mulasztása vagy hibája nem eshet az elkövető terhére. Ebből folyik a bármely vonatkozásban *súlyosabb elbírálást eredményező visszaható törvény alkotmányellenessége.* Ennek következményét az adott határozatban vontak le az Alkotmánybíróság az elévülés tekintetében.

A teljesség igényéhez hozzátartozik annak említése, hogy „alkotmányos büntetőjog” fogalmának definiálásával nem mindenki értett egyet, Wiener A. Imre például jelentős kritikai megállapítást tett: „A hatályos Alkotmány szűkszavúságát a büntetőhatalom gyakorlását illetően ellensúlyozza a láthatatlan alkotmány magyarázata. Az Alkotmánybíróság határozatai az állami büntetőhatalom gyakorlását erőteljesen befolyásolják annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság által érintett kérdésekről a magyar Alkotmány szövege nem rendelkezik.”⁶

Wiener a törvényességi óvás intézményét megsemmisítő határozathoz kapcsolódó véleményében az alábbiak szerint fogalmaz: „A fentiek elég pontosan körülírt kritériumai a büntetőjogi felelősségre vonás alkotmányosságának, azaz a büntetőjogi legalitás alkotmányos elvének. Az alkotmányos büntetőjog fogalma viszont már parttalaná válik azzal, hogy a büntetőjogra számos más alapelv és alapjog is irányadó.”⁷

Ezen álláspont mellé Szabó Andrásnak a halálbüntetést alkotmányellenessé nyilvánító határozathoz⁸ fűzött párhuzamos véleménye kívánczik, amely szerint a büntetőjog társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen, nincs önálló működési terepe, szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása, amikor már más jogági szankciók nem segítenek.

A normavilágosság, a kiszámíthatóság és az előreláthatóság tekintetében ehelyütt utalnunk kell a bűnmegelőzési ellenőrzés jogintézményét megsemmisítő 47/2003. (X. 27.) AB határozatra, melyben az Alkotmánybíróság arra is felhívta a figyelmet, hogy ezen követelmények hiányában fennáll az önkényes jogalkalmazás veszélye is. A bűnmegelőzési ellenőrzés később vissza sem került a jogrendszerbe.

A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés számos szabályát megsemmisítő 2/2007. (I. 24.) AB határozat ugyanezek alkotmányos követelmények hiányát állapította meg. A jogalkotó később jórészt elhagyta a kifogásolt korábbi rendelkezéseket.

A jogállamiság és jogbiztonság elvéből fakadnak az eljárási garanciák, amelyek alapvető jelentőségűek az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatósága szempontjából. Csak formalizált eljárás szabályainak követésével keletkezhet érvényes jogszabály, csak az eljárási normák betartásával működik alkotmányosan a jogszolgáltatás.

⁶ *Büntetőpolitika-Büntetőjog (Jogszabálytan)* In: Büntetendőség-Büntethetőség, Büntetőjogi tanulmányok, KJK-MTA ÁJK, Bp., 1997. 37-38. o.

⁷ uo. 26. old.

⁸ 23/1990. (X. 31.) AB határozat

Az Alkotmány általános részének büntetőjogot (is) érintő rendelkezései után – ha csak felvázolva is, de – elengedhetetlennek mutatkozik a különös részi büntetőjogi (részben, egészben) rendelkezések áttekintése.

Az Alkotmány általános rendelkezései (jogállami klauzula, annak deklarálása, hogy az alapvető jogok elismerése, tiszteletben tartása, védelme az állam kötelessége és feladata) a normatív tartalom túl a büntetőjogi eszközök állam általi önkényes „felhasználása” elleni garanciaként is szolgálnak, emellett az Alkotmány különös részi rendelkezései az általános részi alapvetések tartalommal történő kitöltésének tekinthetőek. Ide sorolhatóak az élethez, az emberi méltósághoz való jog; a szabadságra, a személyi biztonságra való jog; a jogképesség; a szabad mozgáshoz való jog; a jóhírnév, a magánlakás, a magántitok, a személyes adatok védelmének, a magánélet sérthetlenségének joga; a gondolat-, a lelkiismeret-, a vallásszabadság; a véleménynyilvánítási- és a sajtószabadság, a gyülekezési jog; az egyesülési jog; a diszkrimináció tilalma; a tudomány és művészet szabadságához való jog.

Az előbbieken túl hangsúlyos figyelmet kell szentelnünk az Alkotmány 57. § rendelkezéseinek.

Az (1) bekezdés szerint: „A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el”. (pártatlan bíróhoz való jog, nyilvánosság joga)

A (2) bekezdés értelmében „A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg” (ártatlanság védelme).

A (3) bekezdés kimondja, hogy „A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga” (védelem joga).

A (4) bekezdés rögzíti, hogy „Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény” (nullumcrimen/nulla poene sine lege).

Az (5) bekezdés szerint „A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti” (jogorvoslati jog).

Az alkotmányos alapelvek és gyakorlat mentén életre hívott eljárási törvények értelmében a vád, a védelem és az ítékezés egymástól elkülönül, a bíróság az ítékezés során törvényes vád alapján jár el, és csak annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet, aki ellen vádat emeltek, és csak olyan cselekmény miatt, amelyet a vád tartalmaz.

A bíróság köteles a vádat kimeríteni, a vádon túl nem terjeszkedhet, mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön, bűncselekmény elkövetése miatt bárkinek a felelősségét megállapítani, és emiatt vele szemben büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult, a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság határozatait, valamint az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedései ellen, illetve utóbbi kettő intézkedésének elmulasztása miatt jogorvoslatnak van helye. A vád bizonyítása a vádlót terheli, a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére.

A büntetőeljárás csak bűncselekmény gyanúja alapján, és csak az ellen indítható, akit bűncselekmény megalapozott gyanúja terheli, a büntetőeljárást nem lehet indítani, a már megindult büntetőeljárást meg kell szüntetni, vagy felmentő ítéletet kell hozni, ha a cselekmény nem bűncselekmény, vagy azt nem a terhelt követte el, nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, illetőleg az, hogy a bűncselekményt a terhelt követte el, büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok áll fenn, illetve a terhelt cselekményét már jogerősen elbírálták.

Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg, senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltasson

A terheltnek joga van ahhoz, hogy szabadlábban védekezzék - e jogot korlátozni, illetőleg bárkinek a szabadságát elvonni csak az törvényben meghatározott okból és a törvényben meghatározott eljárás alapján lehet.

Emellett e rendelkezések szerint is megilleti a védelem joga, személyesen védekezhet, és a védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja, a hatóság biztosítja, hogy az, akivel szemben a büntetőeljárást folytatják, az törvényben meghatározott módon védekezhessék, a védő eljárása törvényben meghatározott esetekben kötelező.

A büntetőeljárás nyelve a magyar, de e nyelv nem tudása miatt senkit sem érhet hátrány, mind szóban, mind írásban mindenki az anyanyelvét, regionális vagy kisebbségi nyelvét vagy - ha a magyar nyelvet nem ismeri - az általa ismertként megjelölt más nyelvet használhatja.

A fenti – példálózóan említett - eljárási jogosítványok részbeni átfedést mutatnak az előbbieken már részletesebben hivatkozott alkotmányos alapelvekkel, a tisztességes, pártatlan eljáráshoz való jog, a tisztességes eljárás követelménye, az ártatlanság vélelme, a védelem, a jogorvoslat joga duplikálódik, sőt – figyelembe véve egyes nemzetközi jogi normák rendelkezéseit – többszöröződik. Mindebben az Alkotmánybíróság garanciális és egyre meghatározóbb szerepet játszik.

És végül, de nem utolsósorban: az Alkotmány 7. §-ának (1) bekezdésének értelmében „A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait”, tehát belső jogi aktus transzmissziója nélkül is közvetlenül integrálja hazánk jogrendjébe.

A nemzetközi jog általánosan elismert szabályai közé tartoznak – többek között, kiemelt példálózással – az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény.

A nemzetközi jog - általánosan elismert - szabályai tehát az Alkotmány által ab ovo elfogadottak, az Alkotmány általános rendelkezéseit pedig kibontva leképezik a különös rendelkezései, ezek a jogok/szabadságok végül megjelennek a büntető anyagi és a büntetőeljárási jogokban, megismételve az általános és a különös szabályok kellő viszonyát – amennyiben a megjelenés elmarad vagy nem ölt adekvát formát és tartalmat, akkor alkotmányos aggály lép fel.

Az alkotmányos büntetőjog további, úgymond részletszabályainak a kibontása meghaladja e tanulmány kereteit, de ehelyütt is utalnunk kell arra, hogy az öt éve uniós tagállam Magyarország jogalkotásának és jogalkalmazásának az alkotmányos jogállamiság megszilárdítását immár a vonatkozó európai normák a jogrendszer szerves részévé történő integrálásával – nem utolsósorban a strasbourgi esetjog figyelembe vételével – kell folytatnia.

Felhasznált irodalom

Nagy Ferenc: *Az anyagi büntetőjog és az alkotmány.* In: Állam- és jogtudomány. 1996.

Palánkai Tiborné: *Alkotmányos büntetőjog. Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól.* In: Szabó András-émlékkönyv. 1998.

Palánkai Tiborné: *Az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozata; a büntetőjog kodifikációjának alkotmányjogi összefüggései.* In: Büntetőjogi kodifikáció 3/2002. és 4/2002. sz.

Pálmai Szabolcs: *Az "alkotmányos büntetőjog" fogalma az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú döntéseinek tükrében.* In: TDK-dolgozatok. 2003. 1. köt.

- Pócza Róbert: *Az erőszakos közöskülés tényállása az "alkotmányos büntetőjog" tükrében.* In: Magyar Jog 1/2005.
- Princzinger Péter: *Alkotmányos büntetőjog - adalékok egy zátonyra futott vitához.* In: Collega. 2000. 2. sz.
- Szabó András: *Büntetőpolitika és alkotmányosság.* In: Kriminológiai Közlemények, Különkiadás. 1995.
- Szabó András: *Büntetőjog és alkotmánybíráskodás.* In: Tokaji-emlékkönyv 1996.
- Szabó András: *Büntetőjogi dogmatika - alkotmányjogi dogmatika.* In: Jogtudományi Közlöny 1997. 7-8. sz.
- Szabó András: *Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása.* In: Belügyi Szemle 1999. 10. sz.
- Szabó András: *Alkotmány és büntetőjog.* In: Jogtudományi Közlöny 1999. 4. sz.
- Szabó András: *Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása.* In: Büntetőjog alkotmányossága. 2000.
- Wiener A. Imre: *Alkotmány és büntetőjog.* In: Állam- és Jogtudomány 1995. 1-2. sz.